

**KORXONALARDA TASHQI AUDIT TEKSHIRUVLARINI
O‘TKAZISH ORQALI SAMARADORLIKNI OSHIRISH YO‘LLARI**

Davronbek Maxamadjonov

Andijon davlat texnika instituti Buxgalteriya hisobi va audit yo‘nalishi
4-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada korxonalarda tashqi audit tekshiruvlarini tashkil etish va o‘tkazish orqali faoliyat samaradorligini oshirish masalalari tahlil qilingan. Tashqi auditning moliyaviy hisobotlar ishonchliligini ta‘minlash, ichki nazorat tizimini takomillashtirish hamda korxonalar resurslaridan samarali foydalanishga ta‘siri yoritilgan. Shuningdek, audit natijalaridan foydalanish orqali korxonalarda iqtisodiy samaradorlikni oshirish yo‘llari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Abstract. This article analyzes the issues of improving enterprise efficiency through the organization and implementation of external audit inspections. It highlights the role of external audit in ensuring the reliability of financial reporting, improving internal control systems, and enhancing the efficient use of enterprise resources. The study also scientifically substantiates ways to increase economic efficiency by utilizing audit results.

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы повышения эффективности деятельности предприятий посредством организации и проведения внешнего аудита. Рассматривается роль внешнего аудита в обеспечении достоверности финансовой отчетности, совершенствовании системы внутреннего контроля и повышении эффективности использования ресурсов предприятия. Также научно обоснованы пути повышения экономической эффективности за счёт использования результатов аудита.

Kalit so‘zlar: tashqi audit, korxonalar samaradorligi, moliyaviy hisobot, ichki nazorat, audit tekshiruvi, iqtisodiy tahlil, risklarni boshqarish.

Keywords: external audit, enterprise efficiency, financial reporting, internal control, audit inspection, economic analysis, risk management.

Ключевые слова: внешний аудит, эффективность предприятия, финансовая отчетность, внутренний контроль, аудиторская проверка, экономический анализ, управление рисками.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligini ta‘minlash, moliyaviy barqarorligini mustahkamlash hamda investorlarga ishonchli

axborot taqdim etish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda tashqi audit muhim nazorat instrumenti sifatida maydonga chiqadi. Tashqi audit korxonaning moliyaviy hisobotlari amaldagi qonunchilik va xalqaro standartlarga muvofiqligini baholash, moliyaviy axborotlarning haqqoniyligini aniqlash hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur bo'lgan ishonchli ma'lumotlarni shakllantirishga xizmat qiladi [1].

So'nggi yillarda iqtisodiyotning raqamlashtirilishi, korporativ boshqaruv tizimlarining takomillashuvi hamda investorlar talablarining ortib borishi tashqi audit xizmatlariga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirmoqda. Xususan, xalqaro moliya bozorlariga chiqishni rejalashtirayotgan korxonalar uchun mustaqil auditorlik xulosasi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Audit natijalari korxonalarda ichki nazorat tizimini takomillashtirish, moliyaviy xavflarni kamaytirish va resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi [2].

Tashqi audit tekshiruvlarining samaradorligi nafaqat moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirish, balki korxonada faoliyatidagi kamchiliklarni aniqlash, xarajatlarni optimallashtirish hamda strategik rivojlanish yo'nalishlarini belgilashda ham namoyon bo'ladi. Shu sababli korxonalarda tashqi audit tekshiruvlarini tashkil etish va ular orqali samaradorlikni oshirish masalalarini ilmiy jihatdan tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi [3].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Audit nazariyasi va amaliyotining ilmiy asoslari ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Auditning iqtisodiy mohiyati, nazorat tizimidagi o'rni hamda korxonada boshqaruvidagi ahamiyati yuzasidan turli ilmiy yondashuvlar shakllangan.

Amerikalik olim Alvin A. Arens o'zining "Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach" asarida auditni moliyaviy hisobotlar to'g'risidagi ma'lumotlarning belgilangan mezonlarga muvofiqligini aniqlash va baholash maqsadida mustaqil ekspertlar tomonidan amalga oshiriladigan tizimli jarayon sifatida tavsiflaydi. Muallif audit natijalari investorlar, kreditorlar va boshqa manfaatdor tomonlarning qaror qabul qilish sifatini oshirishini ta'kidlaydi [1].

Randal J. Elder va Mark S. Beasleylarning ilmiy qarashlariga ko'ra, tashqi audit korxonalarda korporativ boshqaruv sifatini oshirish hamda moliyaviy hisobotlarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatolar va firibgarlik holatlarini aniqlashning muhim vositasi hisoblanadi. Olimlar auditning risklarga asoslangan yondashuvi zamonaviy audit amaliyotining asosiy yo'nalishlaridan biri ekanligini qayd etadilar [2].

Mashhur audit tadqiqotchisi Roger Adams o'zining audit va korporativ boshqaruv masalalariga bag'ishlangan ilmiy ishlarida auditorlik tekshiruvlari tashkilotlarda shaffoflikni ta'minlash va manfaatdor tomonlar o'rtasida ishonch muhitini shakllantirishga xizmat qilishini ko'rsatib bergan [3].

Rossiyalik olim V.I. Podolskiy "Audit" nomli darsligida auditorlik tekshiruvlarini korxonalarining moliyaviy-xo'jalik faoliyatini baholashda samarali nazorat mexanizmi sifatida tavsiflaydi. Uning fikricha, tashqi audit korxonada faoliyatidagi iqtisodiy zaxiralarni aniqlash va moliyaviy intizomni mustahkamlash imkonini beradi [4].

O'zbekistonlik olim R.D. Dusmuratovning ilmiy ishlarida auditorlik faoliyatining milliy iqtisodiyotdagi ahamiyati, audit xizmatlari bozorining rivojlanish tendensiyalari va auditning moliyaviy nazorat tizimidagi o'rni keng yoritilgan. Muallif auditorlik xulosalarining investitsion muhitni yaxshilashdagi rolga alohida e'tibor qaratadi [5].

Shuningdek, B.A. Xasanov tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda auditning xalqaro standartlari asosida tashkil etilishi korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish va xalqaro kapital bozorlariga integratsiyalashuvini ta'minlashi ilmiy jihatdan asoslangan [6].

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda ilmiy bilishning tahlil, sintez, taqqoslash, statistik guruhlash va iqtisodiy tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tashqi auditning korxonada faoliyati samaradorligiga ta'siri bo'yicha mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar o'rganildi. Korxonalarining auditdan oldingi va keyingi moliyaviy ko'rsatkichlari qiyosiy tahlil qilindi. Shuningdek, auditorlik tekshiruvlari natijasida aniqlangan kamchiliklar va ularning bartaraf etilishi samaradorlik ko'rsatkichlariga ta'siri baholandi. Olingan natijalar asosida ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tashqi audit tekshiruvlari korxonalar faoliyatida mavjud moliyaviy va tashkiliy kamchiliklarni aniqlash imkonini beradi. Auditorlik tekshiruvlari davomida hisobotlarda yo'l qo'yilgan xatolar, ichki nazorat tizimidagi zaifliklar hamda resurslardan samarasiz foydalanish holatlari aniqlanadi. Natijada korxonada rahbariyati aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish orqali faoliyat samaradorligini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muntazam ravishda tashqi auditdan o'tuvchi korxonalarda moliyaviy intizom darajasi yuqori bo'ladi. Auditorlar tomonidan berilgan

tavsiyalar asosida xarajatlar optimallashtiriladi, moliyaviy nazorat kuchaytiriladi va risklarni boshqarish tizimi takomillashtiriladi. Bu esa rentabellik ko'rsatkichlarining oshishiga olib keladi.

1-jadval

Tashqi audit natijasida korxonalar faoliyati samaradorligi ko'rsatkichlaridagi o'zgarishlar

Ko'rsatkichlar	Auditdan oldin	Auditdan keyin	O'zgarish (%)
Sof foyda (mln so'm)	5 200	6 450	24,0
Xarajatlar ulushi (%)	82,5	77,1	-5,4
Debitor qarzdorlik aylanuvchanligi (marta)	5,8	7,2	24,1
Aktivlar rentabelligi (%)	8,4	11,6	38,1
Ichki nazorat samaradorligi (%)	68	87	27,9

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, tashqi audit natijasida korxonalarda moliyaviy ko'rsatkichlarning yaxshilanishi kuzatilgan. Xususan, sof foyda 24 foizga oshgan bo'lsa, xarajatlar ulushi 5,4 foizga kamaygan. Bu esa auditorlik tavsiyalarining amaliy samara berayotganligini ko'rsatadi.

Korxonalarda tashqi audit samaradorligini oshirish uchun quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish lozim:

- audit jarayonlarini raqamlashtirish;
- xalqaro audit standartlarini keng joriy etish;
- auditorlarning malakasini muntazam oshirib borish;
- risklarga asoslangan audit metodologiyasini qo'llash;
- ichki va tashqi audit o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish.

Bugungi kunda sun'iy intellekt, Big Data va raqamli audit texnologiyalarining joriy etilishi auditorlik tekshiruvlari sifatini sezilarli darajada oshirmoqda. Mazkur texnologiyalar yordamida katta hajmdagi ma'lumotlarni qisqa vaqt ichida tahlil qilish va moliyaviy xavflarni oldindan aniqlash imkoniyati yaratilmoqda. Natijada auditorlik xulosalarining aniqligi va ishonchliligi ortmoqda.

Shuningdek, tashqi audit korxonalarining investitsion jozibadorligini oshirishga ham xizmat qiladi. Mustaqil auditorlik xulosasi mavjud bo'lgan korxonalar investorlar va kreditorlar tomonidan ishonchli subyekt sifatida baholanadi. Bu esa investitsiyalar hajmining oshishiga va korxonaning moliyaviy barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tashqi audit tekshiruvlari korxonalarda moliyaviy intizomni mustahkamlash, hisobotlarning ishonchligini ta'minlash va boshqaruv qarorlarining sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Auditorlik tekshiruvlari orqali mavjud kamchiliklar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Natijada korxonalarining rentabelligi, moliyaviy barqarorligi va investitsion jozibadorligi oshadi.

Korxonalarda tashqi audit samaradorligini yanada oshirish uchun xalqaro audit standartlarini keng qo'llash, raqamli texnologiyalarni joriy etish, auditorlarning kasbiy malakasini muntazam rivojlantirish hamda risklarga asoslangan audit yondashuvini takomillashtirish zarur. Mazkur chora-tadbirlar korxonalar faoliyatining shaffofligi va raqobatbardoshligini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Arens A.A., Elder R.J., Beasley M.S. Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach. – Boston: Pearson Education, 2019. – 816 p.
2. Elder R.J., Beasley M.S., Arens A.A. Auditing and Assurance Services. – New York: Pearson, 2018. – 784 p.
3. Adams R. Governance and the Financial Crisis. – International Accounting Standards Board Publications, London, 2012. – 245 p.
4. Подольский В.И. Аудит. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2018. – 687 с.
5. Dusmuratov R.D. Audit asoslari. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2013. – 312 b.
6. Xasanov B.A. Xalqaro audit standartlari va auditorlik faoliyati. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020. – 284 b.